

Kaverit, koirat ja joenmutkat. Lasten emotionaaliset turvapaikat 1940-50-lukujen Suomessa

Antti Malinen

Tampereen yliopisto, e-mail: antti.malinen@tuni.fi

TIIVISTELMÄ: Uusmaterialistisesti virittyneessä tutkimuksessa otetaan vakavasti lasten arkinen toiminta ja sen suhde erilaisiin inhimillisiin ja ei-inhimillisiin tekijöihin, materiaalisuuksiin. Tässä artikkelissa tarkastelen materiaalisuuden merkitystä lasten tunteiden säätelyn ja heidän hyvinvointinsa ylläpidon suhteen. Otan tapaustarkastelun kohteeksi toisen maailmansodan jälkeisen suomalaisen lapsuuden ja lapset, jotka joutuivat elämään ahdistusta ja turvattomuutta herättävissä kotiloissa. Tutkimusaineistona käytän sodanjälkeistä lapsuutta käsittelevää muistitietoa. Kysyn, minkälaisen niin inhimillisten kuin ei-inhimillisten ympäristöjen kuvattiin tarjoavan mahdollisuuksia positiivisten tunteiden kokemiseen ja samalla hyvinvoinnin ylläpitämiseen. Emotionaalisia turvapaikkoja löydettiin niin luonnonmaisemista kuin kaupunkien rakennetuista ympäristöistä ja suhteessa niin vertaisiin kuin eläimiin. Aineiston perusteella lapset löysivät monipuolisia keinoja tunteidensa säätelyyn, ja yhtenä selittäjänä tekijänä voi olla, että sotienjälkeiset kasvatuskäytännöt sosiaalistivat lapsia sekä itsenäiseen liikkumiseen että luonnossa rauhoittumiseen. Yhtä lailla lapset löysivät myös kaupunkiympäristöstä paikkoja ja tiloja, joissa liikkuminen, seikkailu ja kiipeily tuottivat positiivisia uppoutumisen kokemuksia. Tyttöjen ja poikien liikkumisen erot tuovat esille ajanjakson sukupuoleen kohdistuneet kulttuuriset odotuksen ja käsitykset sekä niiden sisäistämisen.

Asiasanat: itsenäinen liikkuminen, tunteiden historia, sosialisatio, coping

ABSTRACT: Research inspired by the new materialist approach takes a serious view of children's everyday agency and its relationship to both human and non-human surroundings, materiality. In this article I investigate the role of materiality in relation to children's management of their emotions and wellbeing. Children living in insecure and distressing environments in post-WWII Finland are taken under closer scrutiny. A collection of written reminiscences covering the experiences of Finnish post-war childhood is used as the main research material. The article investigates how respondents remember and describe their use of both human and non-human surroundings as a way to find positive emotional experiences and maintain their wellbeing. Children were able to find restorative environments in both natural and urban surroundings and from animal-human companionships. The study suggests that children had multifaceted ways to manage their emotions, partly because as a part of their upbringing and education children were socialized to master independent mobility and to use nature as a place of relaxation and exploration. In urban surroundings, too, children found spaces and places which provided them with activities (adventure, climbing etc.) in which they could immerse themselves. Differences between girls' and boys' mobility highlight how children internalized gender stereotypes and expectations.

Keywords: *children's independent mobility, history of emotions, socialization, coping*

Johdanto

Uusmaterialistisesti virittyneessä tutkimuksessa otetaan vakavasti lasten arkinen toiminta ja sen suhde erilaisiin inhimillisiin ja ei-inhimillisiin tekijöihin, materiaalisuuteen (ks. esim. Paju 2013; Rautio 2013). Tässä artikkelissa tarkastelen materiaalisuuden merkitystä lasten tunteiden säätelyn ja heidän hyvinvointinsa ylläpidon suhteen. Otan lähemmän tutkimuksen kohteeksi toisen maailmansodan jälkeisen suomalaisen lapsuuden ja lapset, jotka joutuivat elämään ahdistusta ja turvattomuutta herättävissä kotioloissa.

Keskeisenä tutkimusaineistona käytän sodanjälkeistä lapsuutta käsittelevää muistitietoa ja artikkelissani kysyn, minkälaisista inhimillisten kuin ei-inhimillisten ympäristöjen muistelijat ovat kokeneet tarjonnan mahdollisuuksia positiivisten tunteiden kokemiseen ja samalla hyvinvoinnin ylläpitämiseen. Uusmateriaalisuuden näkökulmasta näen lasten hyvinvoinnin ja sen ylläpidon rakentuneen suhteessa niin luonnossa kuin rakennetussa ympäristössä sijaitseviin paikkoihin, ja muiden lasten kanssa vietettyyn aikaan (Rautio, 2013; Malone 2015). Turvalliseksi koettujen aikuisten puuttuessa luonto, rakennetut ympäristöt ja myös eläimet, saattoivat tarjota lapsille ympäristöjä, joissa he kykenivät rauhoittumaan ja rentoutumaan. Aikuisten vaarallisena tai epämiellyttävänä pitämät ympäristöt saattoivat lasten arjessa muodostua paikoiksi, jotka tarjosivat aineksia seikkailuun ja mielikuvitusleikkeihin.

Lasten sotienjälkeistä suhdetta ympäristöihin määritti keskeisellä tavalla lasten liikkumisen vapaus, joka on tutkimusten valossa ollut aktiivista ja itsenäistä pitkään, myös kansainvälisesti vertailtuna (Shaw ym., 2015; Kyttä ym., 2015, 8; Moll & Nevalainen, 2018, 33). Erityisesti välittömästi toisen maailmansodan jälkeisinä vuosina lasten liikkumisen vapaus oli suurta (Malinen & Tamminen, 2017; Laakkonen, 2011; Tuomaala, 2011; Korkiakangas, 1996). Muun muassa lasten ja nuorten kanssa työskentelevät kasvattajat ja viranomaiset näkivät lasten liikkuvan jopa liiankin vapaasti, ja huolta kannettiin muun muassa vanhempien kasvatuskäytännön heikentymisestä, lasten ajautumisesta huonoon seuraan ja tapaturmien määristä.

Lasten hyvinvoinnin kannalta liikkumisen vapauden voidaan nähdä olevan merkityksellinen, sillä se avasi mahdollisuuden hyvin moninlaisiin ympäristöihin tutustumiseen ja samalla niihin kytkeytyvien erilaisten mahdollisuuksien hyödyntämiseen. Tutkijat ovat viime vuosina aiempaa voimakkaammin pyrkineet tarkastelemaan lasten selviytymis- ja toipumiskykyä, resilienssiä, dynaamisena, prosessinomaisena ilmiönä, jossa olennaiseen osaan nousevat erilaiset vuorovaikutussuhteet (Masten, 2014; Rutter, 2012). Coping ja resilienssi -tutkimuksen näkökulmasta liikkumisen vapauden voidaan nähdä tuoneen lasten ulottuville heitä potentiaalisesti suojanneita tekijöitä, esimerkiksi elvyttävien ympäristöjen, mutta myös sosiaalisen muodossa (ks. Ungar, 2012; Meadows, 2010; Masten, 2014; Rutter, 2012; Wells & Evans, 2003). Artikkelin ensimmäisessä tulosluvussa pyrin vastaamaan kysymykseen, mitkä tekijät loivat edellytyksiä lasten vapaalle liikkumiselle.

Toista maailmansotaa ja sen jälkeistä aikaa sekä lapsuutta käsittelevässä tutkimuksessa on toistaiseksi hyödynnetty melko niukasti materiaalisuuden näkökulmaa. Suomalaisessa historian tutkimuksessa on tutkittu sotavuosien niukkuutta, joka ilmeni esimerkiksi ruoan, vaatteiden ja kenkien pulana, ja lisääntyneenä asumisen ahtautena. Tämän lisäksi on tutkittu, miten muun muassa väestöliikkeet ja kasvuympäristöjen muutokset vaikuttivat perheiden ja lasten arkeen, mutta kiinnostavia havaintoja ei ole juurikaan käsitteellistetty tai analysoitu materiaalisuuden tai uusmateriaalisuuden näkökulmista (vrt. Moshenska 2019). Uusmaterialistisen lapsudentutkimuksen kannalta historiallinen näkökulma voi kuitenkin olla hyödyllinen, sillä menneisyyden tutkiminen tarjoaa oivan välineen analysoida, kuinka lasten arkista toimintaa (liikkuminen, leikki, seikkailu) ohjaavat paitsi fyysinen ja sosiaalinen ympäristö, myös ajassa muuttuvat kulttuuriset odotukset ja käsitykset siitä, minkälainen toiminta ja liikkuminen ja minkälaiset ympäristöt ovat suotavia tytöille ja pojille (vrt. Kyttä ym., 2015; Rautio ym. 2017, 9).

Sotienjälkeisinä vuosina niin niukkuus, vanhempien kiireet ja terveysongelmat ja heidän kokemansa moninaiset elämänmuutokset kavensivat vanhemmuuden edellytyksiä (vrt. Leinonen, 2004). Perhe-elämästä tuli monesti levotonta, jopa turvatonta. Artikkelissa

esitän, että lasten mahdollisuudet itsenäiseen liikkumiseen kytkeytyivät olennaisella tavalla heidän oman hyvinvoinnin ylläpitämisen pyrkimyksiin. Kodin ulkopuolella vietetty aika tarjosi mahdollisuuksia rentoutumiseen ja voimien elpymiseen, niin rakennetussa kuin luonnon ympäristöissä (ks. Malinen, 2018).

Analyysissä otan huomioon, että aina lasten liikkuminen ei ollut vapaaehtoista - ajoittain se oli lehmien paimentamista, pitkien koulumatkojen tarpomista ja joskus pakoa turvattoman kodin ulkopuolelle, sosiaalisen tuen etsimistä. Sodanjälkeistä lapsuutta käsittelevä aiempi muistitietotutkimus on kuitenkin tuonut esille, että useimmiten lapsuudenaikaisia liikkumisen mahdollisuuksia muistellaan lämmöllä, entistä vapautta kaivaten ja ihannoiden (Korkiakangas, 1996; Malinen & Tamminen, 2017; Moll & Nevalainen, 2018).

Artikkelin aineistot ja lähestymistavat

Artikkelin pääasiallisena tutkimusaineistona käytän omaelämäkerrallista, kirjoitettua muistitietoa. Hyödynnän tutkimuksessa erityisesti Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran ”Perheissä jatkunut sota?” (jatkossa PJS) ja ”Leikitäänkö? Keruu lapsuudesta ja lasten ystäväsuhteista 1900-luvun Suomessa” (jatkossa Leikki) -keruuaineistoja. PJS -aineisto on kerätty ajanjaksolla 1.10.2015–31.5.2016, ja keruussa vastaajia pyydettiin jakamaan toisen maailmansodan jälkeistä suomalaista perhe-elämää käsitteleviä muistoja. Keruuesitteessä vastaajia annettiin mahdollisuus kertoa myös kodin sodanjälkeistä tunneilmapiiriä käsittelevistä muistoista, mukaan lukien mahdollisista turvattomuuden kokemuksista. Kyselyyn tuli noin 180 vastausta ja aineiston havainnot analysoin erityisesti osiossa 2. Leikitäänkö-keruussa (15.9.2018–15.1.2019) vastaajia pyydettiin kertomaan lasten ystävyysuhteita koskevista muistoista, ja keruuseen osallistui 109 vastaajaa. Leikitäänkö? -aineistoa analysoin erityisesti pienten lasten itsenäisen ja avustetun liikkumisen tutkimisen yhteydessä. PJS-aineistoon on mahdollista viitata sivunumerolla, mutta Leikki-aineiston suhteen on mahdollista yksilöidä ainoastaan vastaajan numero.

Merkitysten analysoinnissa nojaudun lasten elettyjen kokemusten tutkimukseen ja historiallisen kontekstin rakentamiseen. Lapsuutta käsittelevä muistitieto on aina sosiaalisesti rakentunutta, ja siihen vaikuttavat sekä muisteluhetken kulttuuri ja ilmapiiri, että vaihtelevat käsitykset siitä, mistä on sallittua puhua ja mistä ei (Hytönen, 2014). Muistitiedon erityispiirteisiin kuuluu se, että muistot rakentuvat koko ajan, ja eletty todellisuus saa ajan kuluessa uudenlaisia merkityksiä. Esimerkiksi se, minkä ikäisenä ja minkälaisessa elämäntilanteessa lapsuutta muistellaan, voi vaikuttaa siihen, minkälaisia asioita lapsuudesta muistetaan, ja minkälaisia merkityksiä niille annetaan (Miettunen, 2014, 169; Teräs & Koivunen, 2017, 163). Menneisyyden muistelun voidaan nähdä

tapahtuvan nykyhetken lähtökohdista, ja muistelijat tekevät aina valintoja sen suhteen mistä kerrotaan ja mitä jätetään kertomatta.

Monissa vastauksissa muistelijat myös itse refleктоivat myöhemmällä iällä tapahtunutta muistojen työstämistä. Vastausten joukosta on löydettävissä myös muistoja, joita voidaan luonnehtia tunnemuistoiksi, tai muistoiksi, joissa tarkoituksellisesti asetetaan lapsen näkökulmaan ja pyritään unohtamaan myöhempien vuosien tuoma lisätieto ja tulkinnalliset kerrokset. Muistitietoa, muistia ja muistamista käsittelevässä tutkimuksessa on tuotu esille, että emotionaalisesti merkitykselliset hetket voivat tallentua muistiin eloisina ja yksityiskohtaisina. Merkityksellisenä koettuja muistoja kerrotaan lukuisia kertoja elämän aikana, ja tämä osaltaan selittää, miksi tietyt lapsuuden muistot voidaan muistaa vielä vuosikymmentenkin päästä. Muistot voivat olla hyvin yksityiskohtaisia ja ne saattavat sisältää myös monia aisteihin, erilaisiin ääniin, väreihin, hajuihin ja tuoksuihin liittyviä tuntemuksia ja tunnetiloja (Latvala & Laurén, 2013; Hamilton, 2011, 220).

Muistitietoaineistojen luennassa hyödynnän uusmateriaalisen tutkimuksen esittelemää ideaa lasten ympäristösuhteen rakentumisesta jatkuvassa vuorovaikutuksessa niin suhteessa inhimillisiin kuin ei-inhimillisiin tekijöihin. Etnografisesti virittyneissä uusmateriaalisissa tutkimuksissa on usein kiinnitetty huomiota tilanteisiin ja tapahtumiin, joissa lapset ja heitä ympäröivät materiaalisuudet kietoutuvat yhteen, ja tuottavat toimintaa ja merkityksiä. Karen Baradin kehittämä yhteismuotoutumisen käsite painottaa kaikkien ilmiöiden ontologista kanssakehkeytymistä ja keskinäistä suhteisuutta (Barad 2007). Esimerkiksi hiekan ominaisuuksien voidaan nähdä osaltaan rakentavan lapsen leikkiä ja houkuttelevan esiin tietynlaista tapaa sen käsittelyyn, tarjoavan erilaisia mahdollisuuksia.

Uusmateriaalisuutta voikin luonnehtia teoreettis-metodologiseksi lähestymistavaksi, jossa kiinnostuksen kohteena on erityisesti ihmisen ja materiaalisen ympäristön välinen suhde ja vuorovaikutus. Suomessa muun muassa Pauliina Rautio on tutkinut lasten leikin ja oppimisen materiaalisuutta ja niiden tilanteessa muovautumista. Jokapäiväisessä arjessaan lapset tarkkailevat usein ympäristöään, ja löytävät siitä erilaisia toiminnan mahdollisuuksia. Lapsen silmissä maassa lojuva puunoksa voi näyttäytyä houkuttelevana, ja mahdollisuutena leikkiin tai vain sen kantamiseen (Ks. Rautio 2013, 395). Nämä erilaisten ympäristöjen mahdollisuudet voidaan käsitteellistää tarjoumiksi (*affordances*), jotka syntyvät ihmisen ja ympäristön vuorovaikutuksessa. (vrt. Kyttä 2003) Muistitietoaineistoja lukiessani olen etsinyt mainintoja juuri lapsuuden ympäristöjen erilaisista mahdollisuuksista ja tarjoumista.

Muistitiedon rinnalla artikkelissa hyödynnetään laaja-alaisesti lasten liikunta- ja luontokasvatukseen liittynyttä oppikirja-aineistoa sekä aiheeseen liittynyttä julkista

keskustelua, jota käytiin niin sanoma- kuin aikakauslehdissä. Lasten liikkuminen liittyi olennaisesti lasten mahdollisuuksiin tutustua erilaisiin ympäristöihin ja niiden tarjouiin. Teoreettisesti lähdän siitä, että kasvaessaan ihmiset sosiaalistuvat ja heitä sosiaalistetaan yhteiskunnan jäseniksi: heille opetetaan taitoja ja valmiuksia, joita yhteisön jäsenet pitävät tärkeinä (Berger & Luckmann, 2005, 147–156; Katajala & Vuolanto, 2009; Itkonen ym., 2010, 70). Kodin merkitys oli suuri erityisesti 0–6 –vuotiaiden lasten liikkumisen kasvattajana. Kouluikäiset lapset sosiaalistuivat liikkumiseen myös koulussa. Liikkumisen kasvattajina toimivat myös järjestöt ja lapset itse vertaisryhmissään. Vaikka lasten ja nuorten käyttäytymistä ohjataan tiettyyn suuntaan, niin he eivät ainoastaan passiivisesti sisäistä heille tarjottuja yhteiskunnallisia normeja ja arvoja. Vertaisryhmissään lapset saattavat keksiä luovia tapoja muokata heille tarjottuja käyttäytymisen malleja (Corsaro 2009).

Toistaiseksi historiantutkimuksessa on pohdittu melko vähän lasten liikkumisen yhteyttä lasten hyvinvointiin ja sen ylläpitämisen pyrkimyksiin. Sodanjälkeistä aikaa käsittelevässä tutkimuksessa on kuitenkin tunnistettu lasten kodista pakeneminen yhtenä turvattomissa oloissa selviytymisen keinona (Wendisch, 2012). Vastaavanlaisesti myös lastensuojelun menneisyyttä käsittelevässä tutkimuksessa on käsitelty lasten kokeman turvattomuuden ja kasvatuslaitoksista karkaamisten välistä yhteyttä. (Hytönen ym. 2016; Laitala & Puuronen, 2016) Koska lapset pystyvät vain rajatusti vaikuttamaan olosuhteidensa laatuun, niin kotona kuin laitosoissa, korostuu heidän toimijuudessaan usein tunnepohjainen toiminta ja omien tunteiden säätely. Liikkumalla lapset pystyvät, ainakin ajoittain, vapauttamaan itsensä turvattomista ympäristöistä, ja hakeutumaan turvallisempiin, heidän voimiaan elvyttäviin ympäristöihin.

Lähtiessäni tutkimaan lasten itsenäistä liikkumista otan analyysissäni huomioon liikkumisen mahdollisuuksien erot, joita loivat perhekohtaisten, kulttuuristen ja yhteiskunnallisten tekijöiden lisäksi myös lapsen sukupuoli ja ikä (vrt. Kyttä ym. 2015, 2). Kiinnitän artikkelissani huomiota lapsen iän merkitykseen suhteessa vapaan liikkumisen mahdollisuuksiin ja rajoituksiin. Lapsen ikä luo omat rajoituksensa liikkumiseen jo puhtaasti biologiselta kannalta: pieni vauva kykenee liikkumaan aluksi vain hyvin rajoitetusti, ja pakenemaan turvatonta tilannetta vain katsetta kääntämällä (Skinner & Zimmer-Gembeck, 2016, 38; Korpela ym., 2018, 2). Jo kahden vuoden ikäisen lapsen kyky liikkumiseen on melko huomattava. Se miten esimerkiksi pienten lasten itsenäiseen liikkumiseen suhtaudutaan, vaihtelee kuitenkin historiallisesti, kulttuurisesti ja sosiaalisesti, osana lapsuutta koskevaa laajempaa ymmärrystä (vrt. Moll & Nevalainen, 2018).

Liikkumiseen sosiaalistuminen: koti, koulu, järjestöt ja vertaiset

Varhaisen itsenäistymisen ideaali

Sotienjälkeistä lapsuutta käsittelevä muistitieto tuo esille lasten moninaiset taidot liikkua erilaisissa ympäristöissä, niin kaupungeissa kuin maaseudulla. Lapset tekivät yksin ja ryhmässä pitkiäkin retkiä jalkaisin, hiihtäen ja pyöräillen, ja osasivat liikkua vesistöissä. Kouluikäiset lapset uskalsivat ja joutuivat liikkumaan myös pimeään aikaan, vähäisellä valaistuksella. (Malinen & Tamminen, 2017; Laakkonen, 2011; Salasuo & Ojajärvi, 2014, 104; Moll, 2016) Mikäli lapset liikkuvat yhdessä, niin vanhemmat antoivat heille usein luvan mennä myös uimaan ilman aikuisten valvontaan (kts. Nainen, s. 1957, Leikki (2) SKS KRA).

Kyky itsenäiseen liikkumiseen rakentui osaltaan sosialisointin tuloksena (Berger & Luckmann, 2005, 147–156). Niin koti kuin koulu arvostivat lasten itsenäistä liikkumista, ja heitä myös tietoisesti ohjattiin ja harjaannutettiin siihen. Liikkumisen sosiaalistamiseen osallistuivat myös lapset itse, vertaisina. Poikien ja tyttöjen liikkumisen ja leikin saamisen muotojen erot kuvastavat sodan jälkeen vallinneita sukupuoleen kohdistuneita kulttuurisia odotuksia ja käsityksiä.

Toisen maailmansodan jälkeiset kasvatuskäytännöt heijastelivat lasten varhaisen itsenäistymisen ideaalia. Suurinta osaa Suomen noin miljoonasta lapsesta kasvatettiin maaseudulla ja pientiloilla, joissa tarvittiin lastenkin työpanosta jokapäiväisistä askareista suoriutumiseen. Vanhemmat pitivät luonnollisena, että lasten piti tehdä työtä ikänsä, voimiansa ja kehityksensä mukaan. Osana kotikasvatusta lapsia sosiaalistettiin ja ohjattiin myös itsenäiseen liikkumiseen, joka osaltaan lisäsi lasten hyödyllisyyttä erilaisten askareiden toimittajana. Polttopuiden kantaminen, veden hakeminen kaivosta, tai vaikkapa sienessä ja marjassa käyminen vaativat kaikki liikkumista.

Lasten varhaista itsenäistymistä korostaneet kasvatuskäytännöt selittyvät osin vanhempien työmäärällä (vrt. Malinen & Tamminen, 2017; Leino & Viitanen, 2003, 194). Pienillä tiloilla töistä suoriutumiseen tarvittiin kaikkien perheenjäsenten työpanosta, niin aikuisten kuin lastenkin. Perheenjäsenten päävastuulla olleet työtehtävät vaihtelivat sukupuolen ja iän mukaan. Isäntien tehtäviin kuuluivat erityisesti peltoviljelyyn liittyvät hevostyöt ja hevosten hoito sekä varsinkin pienillä tiloilla myös tilan ulkopuolisten ansiotöiden tekeminen. Naisten vastuulla oli yleensä määrällisesti enemmän erilaisia työtehtäviä, ja heidän työpäivänsä olivat tyypillisesti pidempiä kuin miehillä. Emännän keskeisiä tehtäviä olivat erityisesti karjanhoito ja kotitaloustyöt. (Östman, 2000;

Markkola, 2003.) Molemmista oli suoriuduttava niin arkisin kuin pyhinä. Päivää pidensivät varsinkin navettatyöt eli lehmien ruokkiminen ja lypsäminen aamuisin ja iltaisin. Päivittäisiä välttämättömyyksiä olivat myös ruoanlaitto ja siihen liittyvät valmistelut vedenkantotöineen ja puuhellan lämmityksineen. Vuoden mittaan emäntien tekemien erilaisten askareiden yhteismäärä nousi hengästyttäväksi.

Maalaisemäntien ajankäyttöä tutkinut Elli Saurio (1947) toi tutkimuksessaan esille, että lastenhoitoon käytetty aika ei määräytynyt lapsiluvun, vaan nuorimman lapsen iän mukaan. Lastenhoitoon käytetty määrä itse asiassa väheni sitä mukaa kun lapsiluku lisääntyi. Alle 1-vuotiaan esikoisen hoitoon käytettiin päivässä 2,4 tuntia päivässä, ja mikäli perheessä oli 1–2-vuotiaita lapsia käytettiin heidän hoitamiseen päivässä 1,4 tuntia. (Saurio, 1947, 150, 167.) Saurion mukaan maalaisoloissa ”lapset sikäli kuin kynnelle kykenevät suurin piirtein huolehtimaan itsestään, temmeltävät omia aikojaan talvikauden tuvassa, kesällä juoksentelevat ulkona isompien perässä.” (Saurio, 1947, 155–156) Yhtä lailla valvonnan vaikeudet koskettivat myös kaupunkien äitejä, varsinkin jos perheessä oli useampia pieniä lapsia.

Koulu lasten liikuttajana

Kodin rinnalla koululaitoksella oli merkittävä rooli lasten harjaannuttamisessa yksinäiseen kulkemiseen. Oppivelvollisuuslaissa säädettiin, että jokaisessa kunnassa tuli olla riittävä määrä kansakouluja sijoitettuna niin, ettei lapsilla yleensä ole oman piirinsä kouluun matkaa yli viittä kilometriä (Laki oppivelvollisuudesta 101/1921, 6§). Lukuvuonna 1946–1947 vajaalla 21 000:lla maalaiskansakoulun oppilaalla koulumatkan pituus ylitti viisi kilometriä. Enemmistöllä, noin 75 prosentilla oppilaista, matka jäi alle kolmen kilometrin. Koululaiset kulkivat pääasiassa jalkaisin ja osan talvea hiihtäen. (Tuomaala, 2011, 356) Kun alakansakoulun oppilaiden kävelyvauhti oli noin neljä kilometriä tunnissa, sai moni oppilas kulumaan koulumatkoihin vajaat 2 tuntia. Pitkät koulumatkat yleistyivät vielä 1940-luvulla, kun asutustiloja perustettiin syrjäseuduille.

Itsenäisen liikkumisen opettelu vaati myös tunteiden hillinnän taitoja. Monissa maan syrjäisemmissä kylissä asui lapsia, jotka joutuivat kulkemaan jopa 3–4 kilometrin taipaleet yksin (Tamminen, 1950, 10). Syksyllä ja talviaikaan kuljettuihin koulumatkoihin sisältyi pelottavia hetkiä. Säkkipimeitä teitä ja polkuja kulkiessaan lapset joutuivat etenemään varovaisesti, tunnustellen, mikäli heillä ei ollut lyhtyjä tai lamppeja mukanaan. Kun päivä alkoi valjeta, puut ja pensaat muodostivat erilaisia kuvioita kirkastuvaa taivasta vasten. Näissä kuvioissa lapset näkivät helposti hirviöitä ja noita-akkoja, joilla heitä oli peloteltu. Kun vuonna 1959 eräässä tutkimuksessa selvitettiin 8–12-vuotiaiden lasten yleisimpiä pelkoja, niin pimeää ja eläimiä pelkäsivät sekä perheissä että lastenkodeissa asuvat lapset (Kaijunpää 1959; Malinen & Tamminen, 2017, 284).

Kansakoulun opetussisältöihin kuului liikuntakasvatus, jonka yhtenä tavoitteena oli luoda lapsille edellytykset maastossa liikkumiseen. Sotavuosina maastotoiminnan harjoittaminen nähtiin tärkeänä välineenä myös maanpuolustuksessa tarvittavien taitojen (suunnistaminen, naamioituminen, leirytyminen) opettamisessa (Kuusiahho, 2011, 107). Vuoden 1952 opetussuunnitelmassa liikunnan opetussisältöihin kuului edelleen maastossa liikkumisen opettaminen, muun muassa patikkaretkeily, maastoleikit ja -ottelut sekä suunnistaminen. Suunnistamisen sisältöihin kuului maaston tarkkailu, suunnistamisvälineiden käytön opetus, maastomuotojen, pintapeitteen, maaperän, tekemuotojen ja vesistöjen tuntemus sekä nimeäminen ja alkeellisten karttaluonnosten teko ja ilmansuuntien opettelu. (KM II 1952:3, Liitteet) Liikuntakasvatus näytteli olennaista osaa koulutyön lisäksi partiotoiminnassa ja muussa isänmaallis-kristilliseen arvopohjaan nojautuvassa ja lapsiin kohdistuvassa järjestötyössä. (Julkunen, 2014; Nevala, 2007; Nevala-Nurmi, 2012; Vrt. Welshman, 2003) Erityisesti murrosikäiset nuoret esitettiin riskiryhmänä, joille tuli opettaa myös tunteiden käsittelyn taitoja, ja usein liikunta ja luonto esitettiin turvallisena tapana tunteiden käsittelyyn (Julkunen, 2014).

Myös muissa oppiaineissa, muun muassa luonnontieteen opetuksessa, liikkuminen oli keskeistä. Kansakoulussa sovellettiin kotiseutuopetuksen periaatetta, jonka mukaan oppimisessa olisi hyödynnettävä oppilaan omia havaintoja ja kokemuksia. (Hilli-Tammilehto & Tani 1999; Granö & Koivurova 2013, 11; Ilmolahti 2017, 177–178) Suunnitelmalliset retket ja toisaalta oppilaan ohjaaminen oma-aloitteiseen ympäristön havainnoimiseen olivat opetuksen konkreettisia menetelmiä. Vuonna 1940 julkaistussa Kotiseutuni-oppikirjassa kaupunkikansakoulun oppilaita opetettiin askel askeleelta ottamaan haltuun ja piirtämään ja kartoittamaan aluksi luokkahuone, koulupiha, koulun lähiympäristö ja lopulta reitit kouluportista kadulle (Salkamo & Kivistö, 1940).

Koulun tehtäviin kuuluikin opettaa lapsia myös liikkumaan turvallisesti niin asutuskeskuksissa kuin maaseudulla. Liikkumisen taitoihin kuuluivat niin liikennesääntöjen opettelua, kuin toisaalta kyky suunnistaa maastossa ja toisaalta arvioida erilaisia vaaranpaikkoja, suon upottavuutta ja esimerkiksi jään kantavuutta (Mäkelä, 1959, 22). Usko omaan kykyihin johdatti kuitenkin lapsia, ja erityisesti poikia, jatkuvasti myös vaarallisiin tilanteisiin. Sanomalehdissä julkaistiin säännöllisesti uutisia lasten hukkumisista, kuolemaan johtaneista putoamisista ja vakavista liikenneonnettomuuksista. Vuonna 1950 kuoli tapaturmaisesti yli 480 lasta ja suurimmassa kuolemanriskissä olivat erityisesti 0–5-vuotiaat lapset (Huoltaja 1957:3, 55).

Kuvio 1. Jäälautalla käveleminen tarjosi yhden mahdollisuuden rohkeuden osoittamiseen. Kuvan lapset uhmasivat vaaraa Tampereen Nalkalassa, 1950-luvulla. Kuva: Tampereen museot.

Enemmistö vakavista onnettomuuksista tapahtui pojille, ja valistamisessa kiinnitettiin huomiota erityisesti poikien leikkikulttuuriin ja ryhmädynamiikkaan. Poikien nähtiin rakentavan asemaansa ryhmässä usein erilaisilla uskallusta ja voimaa vaativilla tempuilla, ja tämä osaltaan ajoi heitä vaaratilanteisiin. Valistuksessa osin kritisoihin vallinneita maskuliinisuuden malleja. Kasvattajien tavoitteena oli edistää sellaista kasvatusta, joka opettaisi pienet pojat jo pienestä pitäen uhmaamaan sosiaalista ryhmäpainetta, ja arvostamaan näkemään monenlaisia miehenä olemisen malleja (Kuusi 1948, 153; Niemi, 1945, 13). Niin sanotun tunteiden historian parissa tehtävä tutkimus on tuonut esille, että aikuisten tavoin myös lasten elämään ja käyttäytymiseen vaikuttaa vallitseva kulttuuri ja tunnenormisto, joka ohjaa esimerkiksi tyttöjen ja poikien soveliaaksi katsottua käyttäytymistä ja tunteiden julkituontia. Esimerkiksi vuonna 1936 syntynyt mies ei voinut 6-vuotiaana tunnustaa kaverilleen, että hänen olisi pitänyt pyytää äidiltä lupa ongelle lähtemiseen (Mies, s. 1936, Leikki (7), SKS KRA).

Muun muassa Tapaturmantorjuntayhdistys teki tiivistä yhteistyötä koulujen kanssa lasten opettamiseksi turvalliseen liikkumiseen ja käyttäytymiseen niin kodissa, koulumatkoilla kuin vapaa-ajalla. Valistus suunnattiin sekä lapsille että heidän

vanhemmilleen. Asiantuntijat olivat tietoisia siitä, että valvontamahdollisuuksien puutteessa vanhemmat joutuivat määräyksiin ohjaamaan ja rajoittamaan lapsia ja heidän liikkumistaan kodissa ja sen ulkopuolella. Tätä ei kuitenkaan pidetty riittävänä, ja vanhempien tehtävänä oli pitää huoli myös siitä, että kotona ei ole turhia vaaranpaikkoja.

Keittiössä on paljon mielenkiintoista tutkittavaa.

Kuvio 2. Kuva Varokeino -lehdessä julkaistusta "Kotitapaturmista" -artikkelista. Lähde: Varokeino 1944, 4.

Toiminnanhaluaan tyydyttävät lapset saivat kodeissa helposti käsiinsä paljon erilaisia esineitä ja tavaroita, ja tavaroiden hamuaminen ja vetäminen synnyttivät myös vahinkoja (Malinen, 2014, 117). Sotienjälkeisinä vuosina pienten lasten palo- ja myrkytysvammat olivat yleisiä. Äitejä kehoitettiin kiinnittämään huomiota muun muassa kotien turvallisuuteen, ja siihen, että pienet lapset eivät saa käsiinsä myrkyllisiä tai muutoin vaarallisia aineita, esimerkiksi lipeää tai lääkkeitä. 1940-luvulla keskimäärin noin 350 lasta joutui vuosittain sairaalaan lipeän johdosta (Länsi-Savo 5.7.1949).

Luonto tunteiden säätelyn paikkana

Opetuksessa kyky turvalliseen kulkemiseen ja muun muassa uimiseen nähtiin tarpeellisenä kansalaistaitona, mutta oppilaita ohjattiin toisaalta näkemään myös luontoon ja rakennettuun ympäristöön liittyvät esteettiset ja terveydelliset ulottuvuudet. Lapsia ohjattiin viettämään aikaa luonnossa, jolla oli tärkeä rooli myös ihmisen henkisen

hyvinvoinnin ylläpitäjä. Kaupunkilaislapsille suunnatussa Luonto ja me-luonnontieteen oppikirjassa puutarha esitettiin viihtyisänä levähdyspaikkana, jollainen ”pitäisi oikeastaan olla kaikilla” (Saari ym., 1952, 6). Osiossa ”Terve elämä” luonto esitettiin paikkana, jossa ihmisellä on ”halu viettää tervettä ja raitista elämää” (Saari ym. 1952, 153).

Terveeseen elämään kuuluivat myös terveet ajatukset. Erityisesti murrosikäisen nuorison kasvattamisessa liikunta ja luonto näyttelivät keskeistä osaa. Seksuaalisen kypsyminen nähtiin nostattavan nuorissa erilaisia tunteita, huolia ja haluja, ja näiden oikeanlaiseen, tervehenkiseen, käsittelyyn tarjosi luonto turvallisen ympäristön. Lääkäri Turo Niemi kuvasi kirjassaan ”Ole mies! Lääkärin sana pojille” kuinka meillä ei ole ”parempaa tapaa hoitaa mielikuvituselämäämme kuin reipas urheilu sekä kesällä ja talvella [...] Jokainenhan meistä tietää, miten luonto vaikuttaa puhdistavasti ajatuksiimme ja miten raikas ja joustava meidän henkemme on vielä pitkät ajat reippaan ulkoilun jälkeen” (Niemi, 1945, 10). Lasten ulkona liikkuminen muodostikin keskeisen osan lähes kaikkien nuorisjärjestöjen toiminnasta. Esimerkiksi retkeily kuului paitsi partiojärjestöjen, mutta myös erilaisten poliittisten ja kristillisten järjestöjen toimintamuotoihin.

Luonnon lisäksi ihmisen ja eläinten välinen suhde esitettiin opetuksessa merkityksellisenä ja myös hyvinvoinnin lähteenä. Enemmistö suomalaislapsista eli lapsuuttaan 1940- ja 1950-luvuilla maaseudulla, ja pääosa pientiloilla. (Siiskonen, 2004, 289) Maalaismiljöössä luonto ja eläimet olivat luonnollinen osa lasten kasvu- ja kehitysympäristöjä, ja lapset oppivat osana pientilan töitä työskentelemään ja toimimaan kotieläinten kanssa. Suurista ikäluokista kolme neljästä syntyi maaseudulle ja ympäristöihin, joista löytyi usein kanoja, lehmiä, porsaita ja hevosia, sekä koiria ja kissoja (Haapala, 2004, 235, 238).

Kotiseutuopin ja luonnonopin kirjoissa niin possut kuin varsat esitettiin hellyyttävinä, ja kiintymyksen kohteina. Kotikaupunkini Helsinki –oppikirjassa Maija-serkku esitteli pihapiirinsä kotieläimiä helsinkiläisserkulleen, ja opetti eläinten oikeanlaisen lähestymisen tapoja (Mäkelä 1959, 52). Lemmikien, erityisesti koiran, esitettiin toimivan myös isäntiensä tunteiden säätelyn avustajina, ne jakoivat ihmiset ilot ja surut (Saari ym., 1952, 23).

Kuvio 3. Viikkosanomat lehdessä opastettiin kaupunkilaislapsille kuvasarjan keinoin, kuinka tehdä tuttavuutta vasikan kanssa. Lähde: Viikkosanomat 1945:11–12, 23.

Lasten ja eläinkunnan välistä myönteistä ja rakastavaa suhdetta pyrki edistämään myös eläinsuojeluliike. Lapsia ja nuoria kannustettiin käytännön toimintaan eläinten hyväksi: rakentamaan linnunpönttöjä ja lyhteitä, huolehtimaan hyvin niin kotieläimistä kuin lemmikeistäkin ja valistamaan myös muita ihmisiä eläinsuojeluasioissa (Rouhiainen, 2013, 23).

Emotionaalisten turvapaikkojen tarve ja niihin hakeutuminen

Sotienjälkeisinä vuosina lasten päivittäistä liikkumista määrivät, iästä riippuen, kodin ja koulun rytmit sekä perhekohtaiset vapaa-ajan mahdollisuudet. Vapaa-ajan liikkumista motivoi erityisesti halu viettää aikaa toisten lasten kanssa. Yleensä leikki ja yhteinen tekeminen käynnistyivät omalla painollaan: kaupungeissa lapsia valui aamutoimilta, koulusta tai kotitöistä päästyään pihalle, puistoon tai kentälle, ja kun porukkaa oli koossa tarpeeksi, leikki tai peli sai alkaa (kts. esim. Nainen, s. 1947, Leikki (5) SKS KRA). Toki lapset saattoivat myös käydä ovia koputtamassa ja kavereita kyselemässä, mutta leikit oli

yleensä leikittävä pihalla, kotien ulkopuolella (Malinen & Tamminen, 2017, 263). Maaseutumiljöössä etäisyydet naapureihin saattoivat olla pitempiä, ja erityisesti yhdessä kuljettavat koulumatkat tarjosivat mahdollisuuksia myös leikkiin (Tuomaala, 2011).

Kodin ulkopuolella tapahtuvaan liikkumiseen ohjasivat osaltaan vaikeat asunto-olot. Erityisesti asutuskeskuksissa kärsittiin vakavasta asumisen ahtaudesta, mikä vaikutti perheiden kodissa viettämään aikaan. Jatkosodan päättyessä asutuskeskuksissa eli noin 880 000 ihmistä ja kaupunkiväestöstä noin kymmenen prosenttia oli tuolloin kiireellisen asunnon tarpeessa. Käytännössä noin 90 000 kaupunkilaista kärsi pysyvän asunnon puutteesta, ja nämä ihmiset joutuivat tyytymään erilaiseen tilapäismajoitukseen. Tilapäistä asumista saattoi tarjota matkustajakodit, maanalaiset väestönsuojat, erilaiset parakit tai sitten muutoin huonolaatuisiksi katsotut asunnot. Huonokuntoiset ja ahtaat asunnot eivät muodostuneet paikoiksi, jotka houkuttelivat viettämään siellä aikaa (Malinen, 2015).

Perheet joutuivat tekemään ruokaa, syömään, tiskaamaan, pyykkäämään, hoitamaan hygieniaa ja nukkumaan pienissä tiloissa, usein yhdessä ainoassa huoneessa. Tilan niukkuudessa niin tavarat kuin ihmiset olivat toistensa tiellä. Ahtaissa asunnoissa kasvatusta perustui pitkälti kieltoihin, kun lasten nähtiin olevan koko ajan tiellä ja sotkevan järjestystä, jonka pitäminen oli muutenkin vaikeata. Asuin- ja elintilan kaventuminen kuormitti huomattavasti sosiaalisia suhteita. Ympäristö- ja sosiaalipsykologisessa tutkimuksessa henkilökohtaisen tilan nähdään olevan inhimillinen perustarve, jonka suuruus on kuitenkin ikään sidonnainen ja joka jossakin määrin on sekä historiallisesti että kulttuurisesti muuttuva. Ahtaudessa asukkaiden oli vaikea eristäytyä omaan rauhaansa (Malinen, 2014). Esimerkiksi Helsingin pienasuntovaltaisuudesta johtui, että halusivat asukkaat tai ei, joutuivat he altistumaan erilaisille sosiaalisille virikkeille, asukkaiden äänille, puheelle ja toiminnalle sekä toistensa katseille ja fyysiselle läheisyydelle.

Lasten näkökulmasta elämä ahtaudessa oli kuluttavaa, sillä he joutuivat kiinnittämään huomiota omaan tekemiseensä, kontrolloimaan leikkejään, äänenkäyttöään ja sopeutumaan muuttuviin ja usein lisääntyviin kieltoihin. Ympäristöpsykologisen tutkimuksen näkökulmasta lapset joutuivat jatkuvasti ylläpitämään tarkkaavaisuuttaan ja keskittymistään, sillä sääntöjen rikkomisesta saattoi aiheutua kieltoja ja jopa fyysistä kuritusta (Kaplan & Kaplan, 1989; Malinen, 2014). Ei siis liene ihme, että lasten ja vanhempien yhdessä viettämä aika väheni. Lasten, ja myös aikuisten näkökulmasta, ajan viettäminen kodin ulkopuolella oli tapa estää riitojen kärjistyminen.

Kuvio 4. Ahtaissa asunnoissa perheenjäsenet elivät tiiviisti, välillä jopa kädenmitan päässä toisistaan. Kuva on otettu Helsingissä lokakuussa 1950. Kuva: Yrjö Lintunen, Kansan Arkisto.

Osalle lapsista ajan viettäminen kodin ulkopuolella oli suoranaista pakoa turvattomista oloista. Kodin ahdistava ilmapiiri on teema, joka nousee usein esille toisen maailmansodan jälkeistä lapsuutta käsittelevässä muistitiedossa. Yksinkertaisimmillaan ahdistava tunnetila saattoi nousta edellä kuvailusta asumisen ahtaudesta, ja jatkuvasta toisten ihmisten läheisyydestä. Lapsille kodit saattoivat muodostua myös ympäristöiksi, joissa he joutuivat jatkuvasti sovittamaan omaa käytöstään suhteessa aikuisten tarpeisiin, sääntöihin ja kuriin. Esimerkiksi sodasta palanneiden miesten oireilu, huoli äidin jaksamisesta, ja ahtaudessa lisääntyvät perheriidat nostattivat lapsissa pelon ja jännityksen tunteita (Malinen, 2019, 2017; Kivimäki, 2010).

Erityisesti vanhempien ennakoimaton, uhkaava ja aggressiivinen käytös, jonka taustalta löytyi usein päihdeongelmia ja mielenterveyden häiriöitä, tuntui lapsista raskaalta. Vaikeissa perheoloissa kasvaneet muistelijat tuovat usein esille, kuinka he joutuivat jatkuvasti olemaan varpaisillaan, ja välttelemään tilanteita, joiden he arvelivat ärsyttävän oireilevaa ja arvaamattomaksi koettua vanhempaa. Sotienjälkeisinä välittöminä vuosina usein sodasta palanneiden isien toiminta saattoi näyttäytyä lasten silmissä käsittämättömänä. Aineistot tuovat esille, kuinka vanhempien tunnetilojen muutoksia

pyrittiin lukemaan heidän olemuksestaan, esimerkiksi kiristyvistä äänensävyistä tai muuttuvasta katseesta. Jatkuva valppaillaan olo muodostui yleiseksi keinoksi luoda turvallisuuden tunnetta:

Minusta kehittyi herkkävaistoinen ja aistin kulloisenkin ilmapiirin. Näkyviäkin merkkejä siitä oli, kun isä hermostuneena kakisteli kurkkuaan, nuuskutti nenäänsä ja liikkui levottomasti. Olin hiljainen, arka ja kiltti lapsi ja sain siitä kiitosta ja hyväksyntää. Vetäydyin omiin oloihini ja kartoin tilanteita.

(Nainen, s. 1949, 1228, PJS SKS KRA)

Vastaajat kokivat, että ajan mittaan tarkkaavaisuuden ylläpito muuttui kuormittavaksi, ja elämä ahdistavaksi koetussa kodissa muuttui helposti ilottomaksi. Lapset vetäytyivät kotona omiin oloihinsa ja pyrkivät olemaan poissa vanhempien tieltä. Ongelmien pitkittyessä lapset saattoivat oireilla myös ruumiillisesti. Monet lapset reagoivat turvattomuuteen muun muassa vatsakivuilla, ja turvattomuuden kokemukset saattoivat seurata myös uniin. Vuonna 1943 syntynyt nainen kertoo nähneensä aikuisikään saakka painajaisia, joissa hän pakeni isäänsä metsään, missä jahtaaminen jatkui (Nainen, s. 1943, 1325, PJS SKS KRA). Aikalaiskeskustelussa lapsipsykologit kiinnittivät huomiota lasten ruumiillisten oireiden psyykkiseen taustaan. Muun muassa tunnettu lapsipsykologi Margit Borg näki monien ongelmien, esimerkiksi vuoteenkastelun, olevan mahdollisesti ”luonnollisia vastalauseita sietämättömäksi käynnyttä tilannetta vastaan”. (Malinen & Tamminen, 2017, 233). Kodeissa lasten kasteluun suhtauduttiin hyvin eri tavoin, ja siitä rankaiseminen vain lisäsi lapsen häpeän ja pelon tunteita.

Elvyttävät ympäristöt ja niiden löytäminen

Ympäristöpsykologiaa ja paikkakokemuksia käsittelevät tutkimukset ovat tuottaneet kiinnostavia havaintoja siitä, kuinka niin aikuiset kuin lapset hyödyntävät luonto- ja kaupunkiympäristöjä omien tunnetilojensa säätelyssä ja voimavarojen elvyttämisessä (Korpela ym., 2018). Myös sotienjälkeisessä Suomessa turvattomissa oloissa eläneet lapset löysivät kodin ulkopuolelta ympäristöjä, joissa he kokivat olonsa turvallisiksi ja rentoutuneiksi. Kuten edellisessä luvussa toin esille, lapsia ohjattiin erityisesti kouluopetuksessa ja järjestötyössä juuri luonnossa kulkemiseen.

Luonnossa lapset pääsivät pakoon erilaisista sosiaalisista vaatimuksista ja vetäytyivät omaan rauhaan ja yksityisyyteen (Vrt. Korpela & Staats, 2014, 352). Joissakin tapauksissa lähiluonto muodosti konkreettisen turvapaikan, jonne paettiin väkivallan uhkaa (Malinen, 2017). Lähiympäristössä vaeltaessaan lapset löysivät usein kiinnostavia kohteita, joista ajan myötä syntyi heidän mielipaikkojaan, paikkoja joihin he hakeutuivat

uudestaan. Muistitiedon perusteella lasten mielipaikkoja olivat erityisesti joenvarret, metsälammet, isot kivet ja erikoiset puut (Malinen, 2017, 34).

Ihmisten luontokokemuksia ja mielipaikkoja tutkinut Kalevi Korpela on todennut, että tietyn ympäristön kokeminen elvyttäminen on hyvin yksilöllistä. Viime vuosikymmenien tutkimuksissa on kuitenkin juuri luontoympäristöt koettu tyypillisesti elvyttävinä. Olennaista on, että mielipaikassa olo koetaan jollakin tavalla rentouttavana ja mielihyvää tuottavana (Korpela, 2008, 69). Kotiseutuopin, luonnontiedon ja maantiedon opetuksessa lapsia ohjattiin luonnon ja maaston tarkkailuun, mikä osaltaan edesauttoi lapsia tunnistamaan suunnistamista helpottavia maamerkkejä. Opitut taidot auttoivat lapsia löytämään myös hyviksi ja turvalliseksi koettuja turvapaikkoja. Lasten selviytymisen ja tunteiden käsittelyn muotojen voidaankin nähdä olevan historiallisia ja kulttuurisesti rakentuvia.

Ympäristöpsykologiaan perehtyneet tutkijat ovat esittäneet, että luonnossa olon rentouttavuus liittyy evolutionääriin taipumuksiin: valppaudesta ja stressistä ylivirittynyt mieli löytää luonnosta kohteita, joiden katselu ei vaadi erityistä tarkkaavaisuutta tai ponnistelua. Uppoutuessaan luonnossa kulkemiseen tai lumoutuessaan luonnosta ihmisen elimistössä tapahtuu samalla fysiologisia muutoksia: jännitystila muuttuu rentoutuneisuudeksi ja ahdistuneisuuden tilalle saattaa nousta positiivinen mieliala (Malinen, 2017; Wells & Evans, 2003, 312–313, 325). Mahdollisten evolutionääristen taipumusten lisäksi lapsia sosiaalistettiin ja ohjattiin luonnossa rentoutumiseen. Luonnonopin tunneilla ja lähiympäristöihin suuntautuvilla retkillä lapsia opetettiin paitsi havaitsemaan ja löytämään luonnon kauneus, myös tunnistamaan sen tarjoaman virkistäytymisen mahdollisuudet.

Elvyttäviä ympäristöjä löytyi myös kaupungeista. Lapinlahden kansakoulun 6. luokalla opiskeleva tyttö kirjoitti vuonna 1950 seuraavasti ”hauskimmasta leikkipaikastaan”:

Toisinaan otan myöskin kirjan mukaani. Silloin kiipeän eräälle pienelle kallionnyppylälle. Aivan sen vieressä kalliohalkeamasta kasvaa pieni taimi. Se luo varjonsa kirjani lehdille, niin ettei aurinko häikäise silmiä. Lasken kirjan helmaan ja annan katseeni kiittää merelle. Uunisaaresta kantautuu korviini iloisia lasten ääniä. Sinisellä ulapalla keinuvat valkopurjeiset purjelaivat. Saaren takaa ilmaantuu esiin unelias rannikkohöyry. Lokit kirkuvat sen maston ympärillä. Istun usein täällä ylhäällä auringon laskun asti.

(Nainen, Lapinlahden koulu, VI luokka, HKA)

Kirjoituksessaan koulutyttö tuo kiinnostavalla tavalla esille ympäristönsä ja siihen uppoutumisen. Vastaavalla tavalla myös erilaiset leikit ja seikkailuretket saattoivat tuottaa kokemuksia, joissa lapset uppoutuivat käsillä olevaan toimintaan, ja samalla he

hetkeksi saattoivat vapautua muista elämänsä vaikeuksista ja rajoitteista (Kts. mielikuvitusleikeistä esim. Nainen, s. 1940, Leikki (13) SKS KRA; Vrt. Karimäki, 2005, 108). Houkuttavia, mutta ajoittain myös vaarallisia, liikkumisen ympäristöjä tarjosivat erilaiset teollisuusalueet, hylätyt talot, kaatopaikat ja rautatiet (Laakkonen & Kivistö, 2001, 28). Nämä olivat paikkoja, joista aikuiset pysyivät poissa. Vaarallisena pidetyt paikat laittoivat lasten mielikuvituksen liikkeelle, ja tämänkaltaisissa ympäristöissä liikkumiseen saattoi yhdistyä mielikuvitusleikkejä. Pojat ja myös tytöt saattoivat leikkiä vakoojia, ja ottaa lähempään tarkkailuun esimerkiksi puiston penkillä nuokkuvan humalaisen miehen (vrt. Helanko, 1953, 105, 210).

Kuvio 5. Lapsia Vallillan ratavarren lautataapeleilla vuonna 1953: Kuva: Kalle Kultala, FMP.

Aina perhe-elämän vaikeuksista ei kyetty kertomaan edes vertaisille, ja tämän johdosta lapset liikkui luonnossa ja kaupunkimaisissa ympäristöissä myös yksin. Turvallisena koetussa paikassa lapset selvittivät omia ajatuksiaan ja saattoivat itkeä pois pahaa oloaan. Vaikeita ja häpeällisenäkin pidettyjä tunteita käsiteltiin myös suhteessa eläimiin. Lemmikkieläimet ja välillä myös kotieläimet olivat lasten hiljaisia kuuntelijoita. Toisin kuin osa aikuisista eläimet eivät tuominneet lasten tunteiden julkituontia. Varsinkin lemmikkieläimet, ennen kaikkea kissat ja koirat, tarjoutuivat silitettäväksi ja

mahdollistivat keskinäisen kiintymyksen kokemuksia (Esim. Nainen, s. 1955 Leikki (66) SKS KRA). Eläinsuhteet muodostuivat erityisen merkitykselliseksi silloin, kun lapset kokivat myös vertaissuhteissaan ongelmia ja esimerkiksi kiusaamista. Vuonna 1947 syntynyt nainen koki onnen hetkiä viettäessään aikaa kotikylänsä koirien kanssa, jotka kiintyivät häneen ja seurasivat häntä eri puolille. Valitettavasti häntä kiusaavat lapset ottivat kohteekseen myös koirat, ja viskoivat niitä kivillä (Nainen, s. 1947, Leikki (5) SKS KRA).

Liikkumisen rajoitteet ja ympäristöjen muutokset

Sotienjälkeistä lapsuutta käsittelevässä muistitiedossa lasten mahdollisuus itsenäiseen liikkumiseen kuvataan usein luonnollisena asiana, itsestään selvyytensä. Vaikka lasten annettiin liikkua itsenäisesti, heitä varoitettiin kuitenkin niin kaupungeissa kuin maaseudulla erilaisista vaarallisiksi koetuista paikoista ((kts. esim. Nainen, s. 1953, Leikki (1) SKS KRA). Poikkeuksena esiintyvät ne muistot, joissa vanhemmat rajoittivat, usein mielivaltaisen tuntuisesti, lapsen liikkumista pääosin kodin piiriin ja koulumatkalle. Oman erityisen ryhmänsä muodostavat laitoksissa elävät lapset. Esimerkiksi kasvatuslaitoksissa elävien lasten liikkuminen oli tarkasti ohjattua ja pienelle alueelle suljettua.

Lasten vapaus ja mahdollisuus itsenäiseen liikkumiseen oli, ja on edelleen, asia, josta neuvoteltiin ja keskusteltiin paitsi perheiden piirissä, myös julkisuudessa ja viranomaisten ja erilaisten järjestöjen keskuudessa (Hillman ym., 1990). Myös lapset itse, varsinkin ryhmässä liikkueissa, kävivät jatkuvasti neuvotteluja siitä, minne kuljetaan, ja minkälaisia sääntöjä noudatetaan tai ollaan noudattamatta. Sotienjälkeisinä vuosina usein melko pienetkin lapset, 4–5-vuotiaat, pääsivät liikkumaan vapaasti läheisissä ympäristöissä, kodin piirissä ja sen lähialueilla. Pienten lasten liikkuvuus kasvoi vielä tätäkin laajemmaksi, kun he kulkivat laajemman ja isompia lapsia sisältävän joukon osana. Pienten lasten saamiin vapauksiin liittyi myös riskejä, jotka realisoituivat erilaisina vaaran paikkoina, pelottavina kokemuksina, onnettomuuksina ja tapaturmaisina kuolemina (Malinen & Tamminen, 2017, 280).

Toisaalta on syytä tuoda esille, että asutuskeskuksissa ja kylien raiteilla lasten liikkumista ohjasivat omien vanhempien lisäksi naapurit, talonmiehet, puistovahdit, poliisit ja ohikulkijat, jotka ohjasivat lapsia pois sopimattomiksi katsotuilta alueilta (Laakkonen & Kivistö 2001, 24). Erilaisilla säännöillä ja kielloilla pyrittiin hillitsemään lasten meluamista ja pitämään huolta ympäristöjen siisteydestä ja kunnosta. Aikuisten säännöt ja kontrolli ajoivat lapsia usein talojen pihoilta ja puistoista ympäristöihin, joissa he olivat aikuisten katseen ulottumattomissa (Moll & Nevalainen 2018, 47; Laakkonen 2011, 312; Korkiakangas 2013, 28). Liikkumista käsittelevät muistot tuovat esille erot lasten

luonnollisissa ja rakennetuissa ympäristöissä. Kaupungeissa pihat ja raput loivat omia rajojaan lapsiryhmien välille ja leikkialueille, kun taas maaseudun pienissä kylissä lasten yhteiset leikit muodostuivat alueellisesti väljemmin.

Liikkumiseen käytettävissä olevaa aikaa määrittivät monet tekijät: lapsen ikä, vanhempien työtilanne ja aputyövoiman tarve, lasten nukkumaanmeno aika ja muun muassa kodin sijainti suhteessa kouluun. Lapsuutta koskeva muistitieto antaa vapaan liikkumisen mahdollisuuksista usein hieman ristiriitaisen kuvan. Yksittäiset muistelijat saattavat vastauksessaan korostaa sidonnaisuuttaan kotiin ja sen askareisiin, mutta myöhemmin vastaaja saattaa kuvailla yksityiskohtaisesti vapaa-aikaa ja sen saamia muotoja. Allardt ym. (1958, 149) esittivät nuorison vapaa-aikaa käsittelevässä tutkimuksessaan, että poikiin verrattuna tytöt olivat sidotumpia kodin ja erilaisten kotitaloustöiden piiriin. Armas Ruotsalaisen tutkimus Helsingin kansakoululasten nukkumaanmenoajoista toi esille, että tytöt myös menivät nukkumaan aikaisemmin kuin pojat, esimerkiksi 7–10-vuotiaat tytöt tyypillisesti noin 8–9 välillä (Ruotsalainen, 1935, 789).

Vapaaehtoisuuden rinnalla lasten liikkuminen ja erityisesti liikkumisen ympäristöt vaihtuivat aikuisten tekemien päätösten pohjalta. Sotavuosina suomalaisperheet hajaantuivat ennen näkemättömällä tavalla, ja sodan loppuvaiheessa, syys-lokakuussa, vajaa viidesosa koko Suomen väestöstä, 700 000–800 000 ihmistä oli liikkeessä. Väestöliikkeet koskettivat erityisesti noin 125 000 evakkolasta ja 50 000 ulkomailta palannutta sotalasta. Tämän lisäksi maan ja kaupunkien sisäinen muuttoliike oli voimakasta, esimerkiksi Helsingissä tehtiin aikavälillä 1.11.1944–29.2.1945 yhteensä reilut 78 000 muutto (Malinen, 2014, 78). Muuttojen yhteydessä lasten oli sopeuduttava uusiin ympäristöihin ja haettava paikkansa yhteisöissään (Malinen & Tamminen, 2017; vrt. Allardt ym. 1958, 170).

Liikkumisen ympäristöjen vaihtelu oli myös kausittaista (vrt. Holdsworth, 2013). Kesäaikaan monet kaupunkilaisperheet pyrkivät viettämään aikaansa maaseudulla, tai ainakin lähettämään lapsensa kesänviettoon sukulaisten ja tuttavien luokse tai kesäsiirtoloihin.

Loppukeskustelu

Poliitikot, tutkijat ja tavalliset kansalaiset eri puolilla maailmaa ovat jo pitkään kantaneet huolta lasten vähentyneestä liikkumisesta ja luontosuhteen kaventumisesta. Vuonna 1990 Myer Hillman kumppaneineen julkaisi vaikutusvaltaisen raportin ”One False Move”, jossa käsiteltiin lasten itsenäisessä liikkumisessa tapahtuneita muutoksia. Vuonna 2005 Richard Louv nousi kansainvälisen huomion kohteeksi kirjallaan ”Last child in the

woods”, jossa painotetaan lasten sisäistä kaipuuta luontoon, ja argumentoidaan lasten luonnosta vieraantumisen aiheuttavan kielteisiä vaikutuksia heidän kasvuunsa ja kehitykseensä. Louvin kirjan inspiroimana joukko kasvattajia, tutkijoita ja yhteiskunnallisia vaikuttajia perusti liikkeen Children & Nature Network, jonka tavoitteena on saattaa lapset jälleen yhteyteen luonnon kanssa. Verkoston verkkosivuilla kuvataan, kuinka parin viime sukupolven aikana lapsuus on siirtynyt sisätiloihin, ja samalla yhteys luontoympäristöihin on kadonnut. (Children & Nature -network) Hankkeen toteuttajien näkökulmasta 1940-60-luvuilla lasten luontosuhde oli kuitenkin vielä toimiva, läheinen ja luonnollinen. Lapset pystyivät vapaasti liikkumaan lähiympäristöissään, ilman vanhempien jatkuvaa valvontaa. Verkosto pyrkiikin edistämään sellaista toimintaa, joka kytkisi lapset uudelleen luontoon, luonnonmaisemiin ja niiden sisältämiin toiminnan, seikkailun ja löytämisen mahdollisuuksiin.

Artikkelissa olen tuonut esille, että enemmistö suomalaislapsista asui ympäristöissä, joissa lasten suhde luontoon ja eläimiin oli melko välitön ja tiivis. Maaseutumaisissa ympäristöissä lapset asuivat luonnonmaisemien lähellä, ja lapset löysivät metsistä, jokivarsista ja luonnon erilaisista muodostelmista paikkoja, jotka he kokivat hyvinvointiaan elvyttävinä. Pientiloilla elävät lapset kohtasivat luonnon myös kotieläinten ja lemmikkien muodossa. Voidaankin nähdä, että sotienjälkeisessä Suomessa lapset saivat luontevalla tavalla tyydytettyä Louvin argumentoimaa luonnon kaipuutaan.

Posthumanistisessa ja uusmaterialistisesti virittyneessä tutkimuksessa on kritisoitu Louvin tutkimusta ja siihen liittyvä ympäristökasvatusta erityisesti lasten menneen luontosuhteen romantisoinnista. Tutkijat ovat painottaneet, että lasten suhde luontoon ja häntä ympäröivään luontoon on usein monimuotoinen ja dynaaminen ja se saattaa sisältää myös negatiivisia tunteita. (Malone 2015) Tapaustutkimus toikin esille, että lasten suhdetta luontoon ja sen kaipuuseen rakennettiin hyvin tietoisesti niin koulu- kuin järjestötyössä sekä kotona. Jo 1940- ja 50-luvuilla huolestuttiin lasten liikkumisen ja luontosuhteen tilasta, ja lapsia pyrittiin tietoisesti kasvattamaan luonnon oikeanlaiseen arvostamiseen ja kokemiseen. Niin kouluopetuksessa kuin järjestötyössä lapsia kannustettiin juuri luonnonmaisemissa liikkumiseen, eräretkeilyyn ja seikkailuun.

Lasten itsenäinen liikkuminen liittyi myös lasten itsenäiseksi opettamisen kysymykseen, joka kumpusi vanhempien omasta työmäärästä ja heikoista edellytyksistä lasten valvontaan. Sosiaaliset olot, erityisesti asuntopula ja asumisen ahtaus, kannustivat nekin vanhempia ohjaamaan lasten vapaa-aikaa kodin ulkopuolelle. Lasten kodin ulkopuolinen ajankäyttö loi vanhemmille konkreettisesti tilaa ja levon mahdollisuuksia. Lapsille ei annettu ainoastaan lupaa itsenäiseen liikkumiseen, vaan heitä myös kehoitettiin ja pakotettiin siihen.

Sotienjälkeiset kasvatuskäytännöt ja -ideaalit sosiaalistivat lapsia itsenäiseen liikkumiseen, ja mahdollistivat sellaisten taitojen oppimisen, joka antoi lapsille kompetenssia pärjätä hyvin erilaisissa ympäristöissä, niin kaupungeissa kuin maaseudulla. Liikkumisen vapautta myös hyödynnettiin, ja lapset pääsivät tutustumaan monimuotoisiin ympäristöihin ja niiden tarjouiin. Tämä mahdollisti sen, että lasten hyvinvoinnin kannalta tärkeitä emotionaalisia turvapaikkoja löydettiin paitsi kodin piiristä myös kauempaakin.

Niin maaseudulla kuin kaupungissa liikkuaan lapset löysivät toiminnan mahdollisuuksia, jonka suotavuudesta aikuiset olivat usein eri mieltä. Omalla toiminnallaan, esimerkiksi patojen rakentamisella, kivien vierittelyllä ja linnunmunien rikkomisella, lapset muovasivat ympäristöjä niin maaseudulla kuin kaupungeissa, joka saattoi olla myös haitallista niin eläimille kuin kasveille. Kuitenkin juuri omatoiminen, aikuisten ehdot sivuuttava toiminta erilaisissa ympäristöissä saattoi olla lapsille hyvin merkityksellistä heidän hyvinvointinsa kannalta. Paitsi metsässä samoaminen myös hylätyllä tehdasalueella liikkuminen ja kiipeily tuottivat lapsille uppoutumisen kokemuksia. Seikkailu ja jännitys auttoivat lapsia unohtamaan, ainakin edes hetkeksi, ahdistavat kotiolot.

Analyysi toi esille, kuinka monipuolisesti lapset hyödynsivät niin inhimillisiä kuin ei-inhimillisiä ympäristöjä tunteiden säätelyssään. Emotionaalisia turvapaikkoja löydettiin niin luonnonmaisemista kuin kaupunkien rakennetuista ympäristöistä ja suhteessa niin vertaisiin kuin eläimiin. Jatkotutkimuksessa olisi syytä kiinnittää vielä enemmän huomiota siihen, miten sukupuoleen kohdistuneet odotukset vaikuttivat lasten itsenäiseen liikkumiseen ja materiaaliseen kulttuuriin, ja miten lapset vertaisryhmissään neuvottelivat liikkumisen ja yhteisen toiminnan säännöistä ja sisällöistä.

Kiitokset

Tämän artikkelin kirjoittamista ovat tukeneet Koneen säätiö (Ystävien kesken -hanke), Kokemuksen historian huippuyksikkö (HEX) ja Suomen Akatemia (hankenumero 323947, Pienet voimat, painavat taakat: Lasten ahdingon kokemukset ja käsittely sodanjälkeisessä Suomessa 1945–1960).

Lähteet

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Arkistolähteet

Helsingin kaupunginarkisto (HKA)

Komitea-arkisto

K262 Helsingin kaupungin 400-vuotisjuhlakomitea

U:9 Ohjelmamateriaali, kirjoituskilpailun aineet

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kansanrunousarkisto (SKS KRA)

Keruukilpailut

Leikitäänkö? Keruu lapsuudesta ja lasten ystäväsuhteista 1900-luvun Suomessa, 15.9.2018–15.1.2019, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Perheissä jatkunut sota? Keruu toisen maailmansodan jälkeisen perhe-elämän muistitiedosta 1.10.2015–31.5.2016, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Opinnäytteet

Appel, K. (2017). *”Hyvä lapsi kasvattaa itse itsensä” – Moraalipuhe Lapsi ja nuoriso -lehdessä 1940- ja 1950-luvun kasvatuskäsitysten, ihmiskuvan ja arvojen sekä niiden muutosten kuvaajana*. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Julkunen, L. (2014) *Poikien pelastaja. Yrjö Karilas nuoriso-ongelman muotoilijana ja ratkaisijana 1920- ja 1930-luvulla*. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Kuusiaho, T. (2011). *Lapset laduille. Hiihtourheilu kansakoulun liikuntakasvatuksessa 1920–50-luvuilla Suomessa*. Historian pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto.

Moll, V. (2016). *Puutarhakaupungin utopiasta lähiörealismiin. Lapsi kaupunkisuunnittelukeskustelussa 1946–1977*. Pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Aikalaiskirjallisuus

Allardt, E, Jartti, P., Jyrkilä, F. & Littunen, Y. (1958). *Nuorison harrastukset ja yhteisön rakenne*. Helsinki: WSOY.

Hallman, N. & Malmivaara, K. (1951). Vuoteenkastelusta lapsilla huomioonottaen erityisesti ympäristötekijäin vaikutuksen. *Duodecim* 67 (4), 346–359.

Helanko, R. (1960). *On the Small Groups of School-Age Girls in Turku*. *Annales Universitatis Turkuensis*. Turun yliopiston julkaisuja. Ser. B, Vol 76. Turku.

Helanko, R. (1953). *Turun poikasakit. Sosiologinen tutkimus 9–16-vuotiaitten poikien spontaanisista ryhmistä vv. 1944–1951*. Turku: Turun yliopiston julkaisuja.

Malinen. *Varhaiskasvatuksen Tiedelehti* — *JECER* 8(2) 2019, 332–361. <http://jecer.org/fi>

- Hälinen, K. & Valtasaari, A. (1956). *Suomen lasten lukukirja*. Helsinki: WSOY.
- Ikonen, M. (1962). *Amurin tyttöjen ryhmittäminen ja ryhmäisyys*. Yhteiskunnallinen korkeakoulu.
- Jormakka, L. (1956). *Hankasalmen kansakoululaisten poikasakit*. Yhteiskunnallinen korkeakoulu.
- Järvinen, V. & Saarialho, K. (1946). *Kansakoulun luonnonkirja*. Helsinki: WSOY.
- Kuusi, P. (1948). *Suomen viinapulma galluputkimuksen valossa*. Helsinki: Otava.
- Luotola, V. L., Miettinen, L., Rannisto J. E. & Saari, O. (1941). *Kansakoululaisen luonnontieto*. Helsinki: WSOY.
- Niemi, T. (1945). *Ole mies. Lääkärin sana pojille*. Helsinki: SLS.
- Ruotsalainen, A. (1935). Tutkimuksia koululaisten nukkumisesta. *Duodecim* 51 (9), 781–796.
- Salkama, E. & Kivistö, U. (1940). *Kotiseutuni. Ohjeita ja töitä kaupunkikansakoulun oppilasta varten*. Helsinki: Koulutarpeiden keskusliike Oy.

PAINETUT LÄHTEET

Sanomalehdet ja aikakauslehdet:

- Alakansakoulu
- Duodecim
- Eläinten Ystävä - Suomen eläinsuojeluyhdistyksen äänenkannattaja
- Etelä-Suomen Sanomat
- Huoltaja
- Häme
- Kouluradio
- Lapsi ja nuoriso
- Suomen Kuvalehti
- Suomen Sosialidemokraatti
- Työkansan Sanomat
- Vapaa Sana
- Varokeino
- Viikkosanomat

Tutkimuskirjallisuus

- Abrams, L. (2016). *Oral history theory*. 2nd edition. London and New York: Routledge.
- Abrams, L. (1999). Lost childhoods: recovering children's experiences of welfare in modern Scotland. Teoksessa S. Hussey & A. Fletcher (toim.) *Childhood in Question: Children, Parents and the State* (s. 152–171). Manchester University Press.

- Aura, S., Horelli, L. & Korpela, K. (1997). *Ympäristöpsykologian perusteet*. Porvoo: WSOY.
- Barad, K. (2007). *Meeting the Universe Halfway: quantum physics and the entanglement of matter and meaning*. Durham: Duke University Press.
- Biess, F. (2010). 'Feelings in the Aftermath: Toward a History of Postwar Emotions'. Teoksessa F. Biess & R. G. Moeller (toim.) *Histories of the Aftermath. The Legacies of the Second World War in Europe* (s. 30–48). New York: Berghahn Books.
- Chawla, L. (2014). Children's Engagement with the Natural World as a Ground for Healing. Teoksessa M. E. Krasny & K. G. Tidball (toim.) *Greening in the Red Zone: Disaster, Resilience and Community Greening* (s. 111–124). Heidelberg: Springer.
- Corsaro, W. (2009). Peer Culture. Teoksessa J. Qvortrup, W. A. Corsaro & M-S. Honig (toim.) *The Palgrave Handbook of Childhood Studies* (s. 301–315). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- DeMello, M. (2012). *Animals and Society. An Introduction to Human-Animal Studies*. New York: Columbia University Press.
- Downs, L. L. (2002). *Childhood in the Promised Lands: Working-Class Movements and the Colonies de Vacances in France, 1880–1960*. Durham, NC.
- Gottlieb, B. H. (1997). Conceptual and Measurement Issues in the Study of Coping with Chronic Stress. Teoksessa B. H. Gottlieb (toim.) *Coping with Chronic Stress* (s. 3–40). New York: Plenum Press.
- Granö, P. & Koivurova A. (2013). Koululaiset kotiseudun representoijina toisen maailmasodan jälkeen Suomen Länsi-Lapissa ja Ruotsin Tornionlaaksossa. *Kasvatus & Aika* (7) 4, 6–26.
- Haapala, P. (2004). Väki vähenee – Maatalousyhteiskunnan hidas häviö 1950–2000. Teoksessa P. Markkola (toim.) *Suomen maatalouden historia 3. Suurten muutosten aika. Jälleenrakennuskaudesta EU-Suomeen* (s. 233–254). Helsinki: SKS.
- Hamilton, Paula (2011) "The Proust Effect: Oral History and the Senses". Teoksessa D. A. Ritchie (toim.) *The Oxford Handbook of Oral History* (219–232). Oxford: Oxford University Press.
- Hilli-Tammilehto, H. & Tani, S. (1999). Kotiseutuopetuksesta ympäristö- ja luonnontietoon: lähiympäristön huomioon ottaminen suomalaisessa kouluopetuksessa. *Terra* 111 (2), 69–76.
- Hillman, M., Adams, J., & Whitelegg, J. (1990). *One False Move...A Study of Children's Independent Mobility*. London: Policy Studies Institute
- Holdsworth, C. (2013). *Family and Intimate Mobilities*. Palgrave Macmillan.
- Hytönen, Kirsi-Maria (2014) "Ei elämääni lomaa mahtunut." *Naisten muistelukerrontaa palkkatyöstä talvi- ja jatkosotien ja jälleenrakennuksen aikana*. Kultaneito XIII. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Hytönen, K-M., Malinen, A., Salenius, P., Haikari, J., Markkola, P., Kuronen, M., & Koivisto, J. (2016). *Lastensuojelun sijaishuollon epäkohdat ja lasten kaltoinkohtelu 1937–1983*. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimusraportteja ja muistioita 2016:22. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus.
- Hytönen K-M. & Malinen A. (2018). 'Cos I'm a Survivor' : Narratives of coping and resilience in recollections of difficult childhood in post-war Finland. *Ethnologia Fennica* 45, 55–78.

- Ilmolahti, O. (2017). *Eheys ja ennakkoluulo. Työväenyhteisön ja kansakoulunopettajiston jännitteinen suhde Helsingissä sisällissodasta 1930-luvulle*. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.
- Itkonen, H. (2003). Nuorisourheilun muuttuvat käytännöt, tavoitteet ja merkitykset. Teoksessa S. Aapola & M. Kaarninen (toim.): *Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia* (327–343). Helsinki: SKS.
- Itkonen, H., Salmikangas, A-K. & Simula, M. (2010). Liikkumisen sosialisatio kolmessa kylässä. *Kasvatus & Aika* 4 (2) 2010, 69–82.
- Jensen, O. B., Sheller, M., & Wind, S. (2014). Together and Apart: Affective Ambiences and Negotiation in Families' Everyday Life and Mobility. *Mobilities* 10(3), 1–20.
- Jordanova, L. (1989). Children in history: Concepts of nature and society. Teoksessa G. Scarre (toim.), *Children, parents and politics* (s. 3–24). Cambridge: Cambridge University Press.
- Kaarninen, M. (2013). Lättähattuja, villamyssymissejä ja nilkkasukkatyttöjä. Teoksessa K-M. Hytönen & K. Rantanen (toim.): *Onnen aika? Valoja ja varjoja 1950-luvulla*. Jyväskylä: Atena, 67–76.
- Karimäki, R. (2005). Kuvitellut ja todelliset leikkipaikat. Teoksessa H. Saarikoski (toim.) *Leikkikentiltä. Lastenperinteen tutkimuksia 2000-luvulta* (s. 106–129). SKS: Helsinki.
- Kivistö, J. & Laakkonen, S. (2001). Kaatopaikan Helmi. Lasten ympäristöhistoriaa. Teoksessa M. Hannikainen, M. Salasuo (toim.), *Elämän muotoja. Kertomuksia yksilöstä ja yhteiskunnasta* (s. 21–43). Koala-Kustannus: Helsinki.
- Katajala-Peltomaa, S. & Vuolanto, V. (2009). Lapsi ja uskonto. Kaksi näkökulmaa sosialisatioon myöhäisantiikissa ja sydänkeskijällä. *Kasvatus & Aika* 3 (3), 9–26.
- Kivimäki, V. (2010). Sodan rampauttama vanhemmuus. Teoksessa S. Näre, J. Kirves & J. Siltala (toim.), *Sodan kasvattamat* (s. 186–209). Helsinki: WSOY.
- Korkiakangas, P. (1996). *Muistoista rakentuva lapsuus: Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa*. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.
- Korpela, K. (2008). Ympäristö ja positiiviset tunteet. Teoksessa R-L. Punamäki, P. Nieminen & M. Kiviaho (toim.) *Mieli ja terveys: ilon ja muutoksen psykologiaa* (s. 59–78). Tampere: Juvenes-Print.
- Korpela, K. (2008). Luonnosta nauttiminen työstä palautumisen keinona. Teoksessa U. Kinnunen & S. Mauno (toim.) *Irtiottoja työstä: työkuormituksesta palautumisen psykologia* (s. 115–125). Tampere: Yliopistopaino.
- Korpela, K. & Staats, H. (2014). The Restorative Qualities of Being Alone with Nature. Teoksessa R. J. Coplan, & J. C. Bowker (toim.) *The Handbook of Solitude. Psychological Perspectives on Social Isolation, Social Withdrawal, and Being Alone* (s. 351–367). Wiley Blackwell.
- Korpela, K., Pasanen, T., Repo, V., Hartig, T., Staats, H., Mason, M., Alves, S., Fornara, F., Marks, T., Saini, S., Scopelliti, M., Soares, A. L., Stigsdotter, U. K. & Ward Thompson, C. (2018). Environmental Strategies of Affect Regulation and Their Associations With Subjective Well-Being. *Frontiers in Psychology*. 9:562.
- Korpela, K., Hartig, T., Kaiser, F., G. & Fuhrer, U. (2001). Restorative experience and self-regulation in favorite places. *Environment and Behavior* 33(4), 572–589.

- Kyttä, M., Hirvonen, J., Rudner, J., Pirjola, I., & Laatikainen, T. (2015). The Last Free-Range Children? Children's Independent Mobility in Finland in the 1990s and 2010s. *Journal of Transport Geography*, 47, 1–12.
- Kyttä, M. (2003). *Children in outdoor contexts. Affordances and independent mobility in the assessment of environmental child friendliness*. Espoo: Teknillinen korkeakoulu.
- Laakkonen, S. (2011). Asphalt kids and the matrix city: reminiscences of children's urban environmental history. *Urban History*, 38:2, 301–323.
- Laatu, M. (2012). Lemmikkieläimet hyvinvoinnin ja sosiaalisen turvan tuottajina. Teoksessa T. Helne & T. Silvasti (toim.) *Yhteyksien kirja. Etappeja ekososiaalisen hyvinvoinnin polulla* (s. 255–270). Helsinki: Kelan tutkimusosasto.
- Laitala, M. & Puuronen, V. (2016). *Yhteiskunnan tahra? Koulukotien kasvattien vaietut kokemukset*. Tampere: Vastapaino.
- Latvala, P. & Laurén, K. (2013). The sensitive interpretation of emotions: methodological perspectives on studying meanings in oral history text. Teoksessa Frog, P. Latvala, & H. F. Leslie (toim.), *Approaching methodology: Second revised edition* (s.249–266). Helsinki: Academia scientiarum Fennica.
- Leino, M. & Viitanen, K. (2003). Aikuiseksi kasvaminen suomalaisessa maalaisperheessä 1940–1950-luvuilla. Teoksessa S. Aapola & M. Kaarninen (toim.) *Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia* (s. 187–197). Helsinki: SKS.
- Leinonen, R-M. (2013). *Palvelijasta terapeutiksi. Ihmisen ja hevosen suhteen muuttuvat kulttuuriset mallit Suomessa*. Oulu: Oulun yliopisto.
- Leinonen, J. (2004). *Families in Struggle. Child Mental Health and Family Well-being in Finland During the Economic Recession of the 1990s. The Importance of Parenting*. Helsinki: University of Helsinki.
- List, I. (2008). The Secret Garden: Healing Through Nature. Teoksessa D. McCarthy (toim.) *Speaking about the unspeakable: non-verbal methods and experiences in therapy with children* (s. 76–88). Jessica Kingsley Publishers.
- Louv, R. (2009). *Last child in the woods: Saving our children from nature-deficit disorder*. London: Atlantic.
- Lynch, K. (1977). *Growing Up in Cities*. Paris: UNESCO.
- Malinen, A. (2019). Järkkyvä arki. Aikuisten psyykkinen oireilu lapsuuden tunnemuistoissa toisen maailmansodan jälkeen. Teoksessa S. Jäntti, K. Heimonen, S. Kuuva ja A. Mäkilä (toim.) *Hulluus ja kulttuurinen mielenterveystutkimus* (s. 183–205). Jyväskylä: Nykykulttuurin julkaisusarja.
- Malinen, A. (2018a). Boundless care: religious farm women and their emotional practices in post-World War II Finland. Teoksessa T. Juvonen & M. Kolehmainen (toim.) *Affective Inequalities in Intimate Relationships* (s. 34–48). London: Routledge.
- Malinen, A. (2018b). Marriage Guidance, Women and the Problem(s) of Returning Soldiers in Finland, 1944–1946. *Scandinavian Journal of History* 43 (1), 112–140.
- Malinen, A. (2017). Rauhaa rauhattomuuteen: luonnon ja eläinten merkitys vaikeissa oloissa eläneiden lasten elämässä, n. 1945–1960. *Kasvatus & Aika* 11 (1), 24–40.
- Malinen. *Varhaiskasvatuksen Tiedelehti — JECER* 8(2) 2019, 332–361. <http://jecer.org/fi>

- Malinen, A. (2015). Kodittomuutta ja kotien rauhaa. Kaupunkilaisten asuinolot. Teoksessa V. Kivimäki, K-M. Hytönen (toim.) *Rauhaton rauha. Suomalaiset ja sodan päättyminen 1944-1950* (s. 127–149). Tampere: Vastapaino.
- Malinen, A. (2014). *Perheet ahtaalla: asuntopula ja siihen sopeutuminen toisen maailmansodan jälkeisessä Helsingissä 1944-1948*. Helsinki: Väestöliitto.
- Malinen, A. & Tamminen, T. (2017). *Jälleenrakentajien lapset: Sotienjälkeinen Suomi lapsen silmin*. Helsinki: Gaudeamus.
- Malone K. (2015). Posthumanist Approaches to Theorising Children’s Human-Nature Relations. Teoksessa K. Nairn, P. Kraftl, T. Skelton (toim.) *Space, Place and Environment. Geographies of Children and Young People* (1–20). Springer.
- Markkola, P. (2003). Moninainen maalaisnuoriso. Teoksessa S. Aapola & M. Kaarninen (toim.) *Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia* (s. 129–160). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Masten, A. S. (2014). *Ordinary Magic: Resilience in Development*. The Guilford Press.
- Maynes, M. J. (2008). “Age as a Category of Historical Analysis: History, Agency, and Narratives of Childhood.” *The Journal of the History of Childhood and Youth* 1(1), 114–124.
- Meadows, S. (2010). *The Child as Social Person*. Routledge.
- Miettunen, K-M. (2009). *Menneisyys ja historiakuva. Suomalainen kuusikymmentäluku muistelijoiden rakentamana ajanjaksona*. Bibliotheca Historica 126. Helsinki: SKS.
- Moll, V. & Nevalainen, L. (2018). ”Silloin oli ihan normaalia, että lapset kulkivat itseksensä tarhaan ja sieltä kotiin”. Muistitietoaineistojen itsenäiset kaupunkilaislapset. *Elore* 25 (2), 33–52.
- Moore, R. (1986). *Childhood’s Domain: Play and Place in Child Development*. Kent: Croom Helm.
- Moshenska, G. (2019). *Material Cultures of Childhood in Second World War Britain*. London: Routledge.
- Männistö-Funk, T. (2012). The Prime, decline and recalling of rural cycling. Bicycle practices in the 1920s’ and 1930s’ Finland remembered in 1971–1972. *Transfers – Interdisciplinary Journal of mobility studies* 2 (2), 49–69.
- Nevala, S-L. (2007) *Lottatyöt ja sotilaspojat*. Helsinki: Minerva.
- Nevala-Nurmi, Seija-Leena (2012) *Perhe maanpuolustajana. Sukupuoli ja sukupolvi Lotta Svärd- ja suojeluskuntajärjestöissä 1918–1944*. Tampere: Tampere University Press.
- Leary, J. (toim.). (2015). *Past Mobilities: Archaeological Approaches to Movement and Mobility*. Farnham: Ashgate Publishing.
- Olsen, S. (toim.) (2015). *Childhood, Youth and Emotions in Modern History: National, Colonial and Global Perspectives*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Olsen, S. (2017). The History of Childhood and the Emotional. *History Compass* 15 (11), 1–10.
- Oswell, D. (2013). *The Agency of Children. From Family to Global Human Rights*. Cambridge University Press.
- Paju, E. (2013) *Lasten arjen ainekset. Etnografinen tutkimus materiaalisuudesta, ruumiillisuudesta ja toimijuudesta päiväkodissa*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Malinen. *Varhaiskasvatuksen Tiedelehti* — JECER 8(2) 2019, 332–361. <http://jecer.org/fi>

- Rautio, P. (2013). Children who carry stones in their pockets: On autotelic material practices in everyday life. *Children's Geographies*, 11(4), 394–408.
- Rautio, P., Hohti, R., Leinonen, R.-M. & Tammi, T. (2017). Reconfiguring urban environmental education with 'shitgull' and a 'shop'. *Environmental Education Research* 23, 1-12.
- Reddy, W. M. (2001). *The Navigation of Feeling: A Framework for the History of Emotions*. Cambridge.
- Rouhiainen, H. (2013) Eläinsuojelukasvatus edisti eläinten hyvinvointia ja jalosti ihmistä jo 1800-luvulla. *Ympäristökasvatus*, 22–23.
- Rutter, M. (2012). Resilience as a dynamic concept. *Development and Psychopathology* 24, 335–344.
- Salasuo, M. & Ojajärvi, A. (2014). Melkein sata vuotta poikien liikkumista – Elämäntapa ja fyysinen aktiivisuus neljän sukupolven lapsuudessa ja nuoruudessa. *Kasvatus & Aika* 8 (1), 92–112.
- Sameroff, A. J., & Haith, M. M. (1996). Interpreting developmental transitions. Teoksessa A. J. Sameroff & M. M. Haith (toim.), *The five to seven year shift: The age of reason and responsibility* (s. 3–15). Chicago: University of Chicago Press.
- Scheer, M. (2012). 'Are emotions a kind of practice (and is that what makes them have a history?)', *History and Theory* (51), 193–220.
- Schuurman, N. (2012). *"Hevoset hevosina". Eläimen ja sen hyvinvoinnin tulkinta*. Dissertations in Social Sciences and Business Studies No 37. Itä-Suomen yliopisto, Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta.
- Shaw, B., Bicket, M., Elliott, B., Fagan-Watson, B., Mocca, E., & Hillman, M. (2015). *Children's Independent Mobility: An International Comparison and Recommendations for Action*. London: Policy Studies Institute.
- Sheller, M., & Urry, J. (2006). The New Mobilities Paradigm. *Environment and Planning A*, 38(2), 207–226.
- Siiskonen, P. (2004). Maatila yrityksenä ja viljelijäperheen kotina. Teoksessa P. Markkola (toim.) *Suomen maatalouden historia III* (s. 289–311) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Skinner, E. A. & Zimmer-Gembeck, M. J. (2016). The Development of Coping. Stress, Neurophysiology, Social Relationships, and Resilience During Childhood and Adolescence. Szitserland: Springer.
- Sköld, J. & Vehkalahti, K. (2016). Marginalized children: methodological and ethical issues in the history of education and childhood, *History of Education* 45 (4), 403–410.
- Smith, P. K. (2010). *Children and Play*. Wiley-Blackwell.
- Sobel, D. (2002). *Children's Special Places. Exploring the Role of Forts, Dens, and Bush Houses in Middle Childhood*. Wayne State University Press.
- Teräs, K. & Koivunen, P. (2017) Historiallinen muistitietohaastattelu. Teoksessa M. Hyvärinen, P. Nikander, J. Ruusuvuori, & A-L. Aho (toim.) *Tutkimushaastattelun käsikirja* (s. 193–213). Tampere: Vastapaino.

- Tuomaala, S. (2011). Pulpeteista pihaille, metsiin ja kaduille. Teoksessa A. Heikkinen & P. Leino-Kaukiainen (toim.), *Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle* (s. 352–369). Helsinki: SKS.
- Ungar, M. (toim.) (2012). *The Social Ecology of Resilience. A Handbook of Theory and Practice*. Springer.
- Vallgård, K., Alexander, K. & Olsen, S. (2015). Emotion and the Global Politics of Childhood. In S. Olsen (toim.) *Childhood, Youth and Emotions in Modern History: National, Colonial and Global Perspectives* (s. 12–34). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Wells, N. M. & Evans, G. W. (2003). Nearby nature a buffer of life stress among rural children. *Environment and behavior* 35 (3), 311–330.
- Wendish, I. (2012). *Pitkä taistelu: sotilaiden lasten selviytymistarinoita*. Helsinki: Gummerus.
- Wrigley, J. & Dreby, J. (2005.) Children and Inequality. Teoksessa M. Romero & E. Margolis (toim.) *The Blackwell Companion to Social Inequalities* (s. 213–237). Blackwell Publishing.
- Zahra, T. (2011). *The Lost Children. Reconstructing Europe's Families after World War II*. Cambridge: Harvard University Press.
- Östman, A-C. (2000). *Mjölkk och jord. Om kvinnlighet, manlighet och arbete i ett österbottniskt jordbrukssamhälle ca 1870–1940*. Åbo: Åbo Akademis förlag.